

VEČER NA DUNAJU.

Spisal Ivan Cankar.

V preteklosti, tudi v tisti daljni, od mladosti obžarjeni, so dnevi in ure, ko zatisne človek oči, kadar se spomni nanje. Takrat je bil kakor ločen od vsega sveta, zavržen, v ledeni pustinji čisto sam. Nobeno oko se ni ozrlo nanj, nobeno srce ni govorilo z njim. Ta občutek brezkončne osamelosti leži črno in težko na duši. Vse bi še pretrpel človek, trpljenja vajen: glad, bolezen, ponižanje, očitno krivico. Ali prenesti ni mogoče te strašne samote; oko strmi v sivo brezdanjost, roka se iztega, sega v praznoto, sredi truščja in vika je v srcu polnočna tišina. Te ure so kakor iztrgane iz življenja; človek je okusil smrt.

V juliju je bilo; moji tovariši so bili že vsi v domovini, ostal sem sam. Bilo pa je v tistem letu, ki bi ga rad zažrnil in zadelal s težkim zagrinjalom ter ga nikoli ne odgrnil več. Bridkost, še tako grenka, zadobi v daljavi lepše, prijaznejše lice, solza se smehlja. Na ure hrupnega veselja človek pozabi; in če se spomni nanje, se začudi, kako plitke in nerodovitne so bile; toda v tihih časih se rad in globoko zatopi v ure polbridkosti in poltrpljenja, na katerih trepeče mili čar mladosti kakor jutranjega solnca sijaj. Plodovite so tiste ure, blagoslov je v njih. Nobene take v boolesti smehljajoče se ure ni bilo zame v tistem letu, ki mi je potisnilo obrvi na oči.

Vstal sem zgodaj. Glava me je močno bolela, ustna so mi bila suha. Oblačil sem se počasi; kar sem vzel v roko, se mi je gnusilo; vse je bilo že ob rabo, še za silo ni bilo več. Čevlji so bili taki, da sem jih vsako jutro posukal in povaljal v belem cestnem prahu, zato da bi se nič ne videlo; hodil sem mehko in tiho, kakor po golih stopalih. Vse je bilo razcefrano, preperelo, od solnca izpito; še zdaleč nisem bil več podoben študentu. Umival sem se dolgo, mrzla voda mi je dobro dela. Ko sem stal pred ogledalom, me je presunilo: starec mi je gledal v obraz. Oči so bile globoko udrte, zameglele, kakor brez glasu in življenja; po licih se je bila razrasla kocinasta brada; dolgi mehki lasje so mi viseli na čelo in na vrat, ustna so bila razpokana in predebela. Hudo se mi je storilo, ko sem si prevezal ovratnico; zmemrom sem rad nosil bahave pisane ovratnice, ta pa je že bila, da se Bog usmili, posvalkana, kakor v loju namočena.

Šel sem tiho skoz kuhinjo in po stopnicah, da bi ne videl gospodinje; že dolgo ji nisem plačal stanovanja, gledala me je postrani, pozdravljala me ni, komaj da mi je odzdravila. „Ne vrnem se brez denarja, če ga z nohtovi iz kamna izkopljem!“ sem rekel vsako jutro; pa sem se vrnil vsak večer s povešeno glavo in trepetajočimi nogami.

Zunaj je bilo krasno, žareče, bleščeče poletno jutro. Ulice so bile poškopljene, toda razpaljeni prah je žejen pil vodo in se je ob najrahljšem vetru vzdignil suh in žgoč. Pred kavarnami so stali oprášeni oleandri, bršljan se je vil nad njimi. Tam so sedeli v senci zadovoljni, spodobno oblečeni, dobro prespani ljudje; mežikali so v solnce in so srebali počasi dišečo jutranjo kavo. Tudi pred krčmami so sedeli ljudje; rejeni, veseli, tolstolični izvoščki so jedli cmokaje svoj rdeči goljaž, ki je rezko dišal preko ceste; sveže pivo se je penilo v kozarcih, skoraj sem čutil njegov prijetni hlad.

Zaželelo se mi je, da bi šel kam daleč iz mesta, v zelenje, v senco; tam bi legel v mehko travo, gledal bi v nebo in bi nič ne mislil; toda truden sem bil navsezgodaj in strah me je bilo dolge poti. V lepe košate parke notranjega mesta si nisem upal več; tam so se po belih peščenih potih izprehajali srečni ljudje, svetlo oblečeni; z lahkotnim, mirnim korakom stopajo, jasno gledajo; njih življenje je kakor spomladanje nebo, toplo, tiho, brezoblačno. Če bi se prikazal mednje, bi se ogibali že zdaleč kužne sape iz mojih ust. Stopil sem v predmesten park, v tisto žalostno pribežališče brezposelnih delavcev, jetičnih šivilj in lačnih otrok. Nizko oprášeno drevje stoji mirno, mrtvo; spomnil sem se, da teh kostanjev še nikoli nisem videl cvesti; živeli so topo življenje brez mladosti, kakor ljudje v teh krajih.

Tik ob parku je stala cerkev; pogledal sem na uro in sem se začudil; od doma do parka sem romal pač tri dolge ure, dalj kakor ob tistih davnodavnih lepih časih iz Ljubljane na Vrhniko. Šle so misli, vse žalostne so šle v mladost. Tako misli bolnik na zdravje. S črnega hriba, s šumečega gozda se je bila spustila jata golobov; zdaj sedé na bregu čisto mirno, v solncu se blešče njih bele peroti. To je Vrhnika. Če je bil v mračni mladosti le en sam vesel trenotek, le

en sam žarek sreče, raste v spominu, zmerom svetlejši je ter pozlati naposled vso mladost; solčni so kraji, z milo lučjo obžarjeni; ljubeznivi so ljudje, veseli in brez zla. Zvonovi pojo, vabijo k veliki maši. Po široki cesarski cesti prihajajo v gručah prazniško oblečeni ljudje, vsi vedrih lic, jasnih oči. Ponosna stoji na hribu cerkev sv. Pavla, sloka in svetla se spenja k nebesom. Pred cerkvijo stoje šatori; tam so pomaranče, vse polno je pomaranč; da bi eno imel, samo eno, ali vsaj pol, vsaj tisti kosček, ki ga je bil v prahu izgubil otrok... sladki sok bi ljubo pobožal te žejne ustnice...

Občutil sem hudo žejo in sem se predramil. Ko sem odprl oči, je stal pred menoj debel stražnik in me je ogledaval z nezaupnim pogledom. Naposled se je okrenil in je šel dalje; bil je izkušen človek.

Spomnil sem se, da je tam nekje daleč še drug park, pravtako pust in zapuščen; sredi njega pa je vodnjak, iz cevi curlja neprestano tenek, svetel curek vode; spodaj v prahu se igrajo otroci. Tja bi šel, ali pot je dolga in moral bi skoz notranje mesto, skoz šum bogastva in življenja. Če bi se skrival po tihih stranskih ulicah, bi bila pot za polovico daljša; ali navsezadnje, minil bi dan in to je bilo poglavitno.

Vstal sem in sem se napotil. Stopal sem počasi, zlagoma, da bi prezgodaj ne opešal. Izkušal sem misliti na kaj daljnega, na knjige, na svoje literarne načrte, celo na politiko. Ali misli se niso genile, ležale so kakor kamen na cesti. Težak razpaljen obroč mi je stiskal glavo. Bil sem sam sebi kakor tujec, popoln neznanec; to je bil edini določni občutek v tistih dneh. Nekdo drugi je blodil po ulicah, nekdo drugi je posedal po prašnih parkih; resnični jaz, tisti, ki je živel nekoč tam daleč in ki se je znal smejati, tisti je umrl. In še z mrtvimi očmi gleda ves žalosten in očitajoč. Sram me je teh oči, rad bi jim pobegnil, ali vsepričujoče so. Vidim jih, kamor se ozrem; na ulici me srečavajo, iz temne veže strine name, v parku so tik pred menoj; če zatisnem trepalnice, mi žgo naravnost v dušo, te žalostne, očitajoče oči.

„Hé!“

Visok, plečat delavec me je zgrabil za ramo.

„Prijatelj, glej, da ne padeš!“

Osupel sem se ozrl nanj, po tej vroči, nemí, sovražni ulici, po vsem tem tujem svetu in obšla me je groza.

„O proklete!“ je vzkliknil delavec in šel dalje.

Stopil sem v hladno vežo in sem se naslonil ob zid. Z drobnim, drobnim kladevcem mi je tolklo na senci, enakomerno, brez nehanja.

„Zdaj še ni treba, da bi omahnil, do vode da bi vsaj prišel! Le sanjati ne; bistro gledati je treba in bistro misliti!“

Zazdelo se mi je, da me iz daljne daljave kličejo, pozdravljajo. Zvonilo je poldne; visoko, visoko nad mestnim šumom je prepevalo tiho, trepetaje; kakor plaha ptička se je bila dvignila pesem proti nebu. Mestni ljudje nikoli ne slišijo te pesmi; jaz sem jo slišal in bila mi je kakor požirek vode.

Šel sem dalje. Kladevce je tolklo, ali navadil sem se bil že nanj. Zdi se mi celo, da sem stopal hitreje in da sem razumneje izbiral najbližje ovinke. Tako se je zgodilo, da sem čisto ponevedoma prišel v tisti park, ko se mi je zdelo, da je še strašno daleč, najmanj uro hodá.

Pred vodnjakom je stal široko razkoračen čokat delavec v zamazani bluzi; v iztegnjeni levici je držal klobuk, z desnico se je opiral ob cev in je srebal počasi, z užitkom; ko se je napil, si je oddahnil globoko, obrisal si brke z golorjavo lehtjo, ozrl se naokoli ter šel počasi dalje. Stopil sem k cevi tudi jaz, prijel sem se z obema rokama, nagnil sem glavo in sem pil. Voda je bila mrzla, toda curek je bil vse pretenak, curljal je vse preprehlevno; zdelo se mi je, da mi komaj moči ustnice in brke. „Ta je bil pa žejen!“ je izustil poleg mene debeloglav otrok z globokim, modrim glasom. Čisto sem bil pozabil, kje da stojim; voda mi je curljala počasi po brkih, po bradi, za vrat; žejen nisem bil več, toda vročina, ki se je prelivala po mojih žilah, ni ugasnila, le po hrbtu me je včasih drgetaje zamrazilo.

Sedel sem na klop in sem potegnil iz žepa edino knjigo, ki je nisem še bil prodal, zato ker je nihče maral ni: Spinozovo „Etiko“. Ko sem jo odprl, so mi črke migljale pred očmi, da nisem razložil ene same besede. Gledal sem preko knjige na otroke, ki so se igrali v prahu. Deklica, dvajsetletna ali kaj, je držala v naročju spečega otroka; obadva sta bila sila drobna in suha, vodernih, splahnelih lic, očitno bolna. Spreletelo me je kakor grenka škodoželjnost: „Tudi vidva... tudi vidva bosta klicala na pomagáj, pa je ne bo roké! Lačna sta, te odprte, razpokane ustnice vpijejo za kruhom; — o, da bi nikoli ne občutila hujšega od gladu!“ Otrok v naročju deklíce se je zdrznil in je zavekal s tenkim, zastrašenim glasom, kakor vekajo pač vsi otroci tam; deklíce me je pogledala s tihimi, žalostnimi očmi in se je okrenila.

Solnce se je nagibalo za visoka poslopja, za tiste sive ječe, kamor sta obsojena skrb in greh. Solnce vzide, spenja se v mogočnem loku, tiho se niža. Nekje je življenje, ki hodi z njim; vzdrami

se polno bujne moči, razživi se v ponosnem razmahu, oddahne si smehljaje, kadar začuti sladki dih večera. Nekje je tisto življenje — kaj ga nisem živel sam? Bilo je, komaj da je še spomin. Zdaj je dan za dnem kakor kamen ob kamnu; mrtev; meni ne vzide solnce, ne zaide.

Skoz park je prišla s hitrimi, drobnimi koraki postarna ženska; s predpasnikom si je brisala oči in je hripavo poihtevala. Zgenil se je kamen v mojem srcu. Ženska je šla, izgubila se tja v prah in skrb in greh, jaz pa sem jo videl še zmerom in ves drug je bil njen obraz, tako mil in blag.

Obšlo me je poželenje, silnejše od gladu in žeje; udarilo mi je v dušo nenadoma in me je vsega prevzelo. „Le enkrat še da bi videl njen obraz, obraz materin!“ Saj ne zahtevam veliko; ne, da bi sedela poleg mene, da bi me držala za roko in me tolažila v tej samoti. Samo njen obraz da bi videl, samo za minuto; da bi ga videl, kakor je bil tih in blag in usmiljen. Milost božja, prosim, to mi daj; le eno minuto! In če je to preveč, trenotek vsaj, pol trenotka! Ne kruha ne maram, ne vode — le tega pol trenotka! Še manj; le tisti hip, ki se ga meriti ne da; kakor da šine lepa

misel skoz dušo in ugasne, še komaj da je zasvetila; ali kakor tisti najkrajši hip, ko človek občuti smrt!

Bog vedi, kdaj sem se bil vzdignil, kod in kako sem hodil. Ko je rdeča večerna zarja plamenela na visokih strehah, sem stal na mostu Male Donave. Široka in mirna je bila voda globoko spodaj, brez valov; pokopališče zavrženih in pozabljenih. Če se je zgenilo tu, tam, se mi je zazdelo, da vidim obraz, ves miren, vdan v poslednjem trpljenju. Glej, popotnik, tam je večna senca, tam so večne sanje!

Moje trudne roke so se naslonile ob ograjo, trudni život se je sklonil...

Milo in ljubo se je doteknilo moje rame; ozrl sem se in sem videl njen obraz; čisto jasno, tako blizu, da sem občutil dih njenih belih lic. Dobrotno so pogledale oči, v smehljaju so se zgenile ustnice. In vse je vzkipel, vzplamenelo v meni k nebesom in k življenju. Šel sem domov in tako mi je bilo, da bi ogovarjal neznance na ulici, da bi se smejal, da bi vriskal in prepeval. Poslednjem bridkost je okusilo srce, zato je bilo vredno najvišje tolažbe.



RAZSTAVA ZA CERKVENO UMETNOST.

Spisal Izidor Cankar.

Priredili so jo ob priliki dunajskega evharističnega kongresa in zaprli šele pred kratkim; skoro do včeraj so vihrale ob Ringu zastavice nad njenimi plakati, stokrat oprane od jesenskih in zimskih deževij, tolikokrat cefrane od severnih vetrov.

Pri razstavi so sodelovali Wiener Künstlergenossenschaft, Wiener Sezession, Hagenbund, Österreichische Gesellschaft für christliche Kunst, Kunstschau, praški Manes, krakovska Sztuka in več umetnikov, ki niso v nobenem društvu. Glavni namen je bil, zblížati naročnike in izvršujoče umetnike, ker je ravno vsled razdalje med njimi cerkvena umetnost v zadnjih desetletjih največ trpela. Cerkveni krogi so se zadovoljevali po veliki večini s fabriškim blagom, umetniki pa izgubljali stik s cerkvijo ter umevanje za njene potrebe.

Razstavo je obiskalo skoro stotisoč ljudi; stotine Slovencev so jo, upam, videle. Ne bom torej nikočar moril z naštevanjem in opisovanjem, ker

je brezkoristno celo za tistega, ki razstave ni obiskal. Tudi nečem estetsko soditi o razstavljenih predmetih; nekaterim je bila bolj všeč, drugim manj. Označiti je treba le glavne tendence te znamenite prireditve, njene osnovne misli; vse drugo je postranskega pomena, te pa so plodovite in žive, ker imajo v sebi sok umetnostnega spoznanja, neodvisnega od trenotka. Če bi se bila vsa dela, nastala vsled tega spoznanja, za enkrat ponesrečila, bi to spoznanje nič ne izgubilo na svoji ustvarjajoči, oblikujoči sili. Uveljavilo se bo prej ali slej in povsod. Kjer prej, tam bomo prej videli renesanso cerkvene umetnosti, lepšo in svežejšo obliko kulta, sedanjemu človeku bolj priležno; kjer slej, pa pač kesneje.

Prvo načelo, ki je vodilo izbiro umetnin za razstavo, se je glasilo: izključena so vsa dela, izvršena v takozvanih klasičnih stilih. Nič gotike, nič renesanse, ne rekonstrukcija, temuč samostojno reševanje predmetnega problema. Ko sem